

nes levestandard ved i stor udstrækning at give afkald på kronens ejendomsret til almindinger. Som en modydelse fra bøndernes side skulle den socialt svagere stillede og jordhungrende Halbbürger-befolkning forsynes relativt godt med jord. B. taler om »die so charakteristische Schaffung eines wirtschaftlich gesicherten Klein- und Mittelbauern-tums«.

Selv om »økonomisk sikret« er meget sagt og heller ikke var, hvad »die kleinen Leute« (Halbbürger) selv turde regne med, jfr. noten s. 140, forstår man udmærket forfatterens stærke understregning af, hvad det betød, at kollektiv besiddelse (eller brugsret) blev afløst af privat ejendomsret til jorden. »So wie in der Geistesgeschichte der Beginn der Neuzeit mit der Renaissance, dem Humanismus und der Reformation einsetzt, beschliesst in der Agrargeschichte die Feldgemeinschafts-auflösung das Mittelalter. Erst diese Reform schuf die materielle Grundlage für den Eintritt des Bauerntums in die moderne Gesellschaft« (s. 141).

Når Behrend til slut vender sig mod den traditionelle »idealistiske« historiefremstilling, der tillægger ophævelsen af livegenskabet (og stavnsbåndet) større betydning, og B. i stedet hævder, at for en realistisk betragtning er ophævelsen af jordfællesskabet væsentligere, må en historiker med interesse for begge reformer blidt protestere mod sammenligningen. Den er urimelig af flere grunde, men mest fordi der er en dybtgående sammenhæng, selv om man nok så meget søger at udskille jordreformen som en landbrugsteknisk bedrift for sig, uafhængig af reformtilhængernes stilling til bøndernes vilkår iøvrigt. Ligesom stavnsbåndsløsningen i Danmark forudsatte en udskrivningsreform, der sikrede det tilstrækkelige antal soldater til rigets forsvar udenom godsejerne, bærer jordreformen vidne om, at en forbedring af bøndernes kår (og i nogen grad også landarbejdernes) tillige blev et rent praktisk formål, i nøje forbindelse med det medmenneskelige syn, der til lykke for bondestanden mere og mere gennemtrængte oplysningstiden, ikke blot flertallet af skribenterne og de udpræget bondevenlige politikere, men også administrationens mænd og en række fremtrædende godsejere.

F. SKRUBBELTRANG

AXEL LINVALD: Kong Christian VIII. Før Eidsvoldgrundloven. København, G. E. C. Gad, 1965. 456 sider. Illustreret. 38,25 kr. – Kong Christian VIII.s Breve 1796–1813. Udgivet af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie ved AXEL LINVALD under medvirken af ALBERT FABRITIUS. I–II. København, G. E. C. Gad, 1965. 366 + 293 sider. 50 kr.

Det værk, som rigsarkivar Axel Linvald påbegyndte om kong Christian 8., nåede han ikke at fuldføre. Det kan ikke undre; værket var lagt

brede an, og planen var, at det skulle ledsages af udgaver af kongens dagbøger, optegnelser og breve. Christian 8. levede i den mest brevglade tid i Danmark, da størsteparten af landets borgere kunne skrive, og teleteknikken endnu ikke var begyndt af formidle de indbyrdes meddelelser. Det foreliggende kildemateriale er derfor meget stort; man kunne næppe vente, at enkeltmand skulle nå igennem det, så meget mere som kongens fine, ja ofte gnidrede skrift ikke altid er lige let at læse, især ikke i dagbøgerne.

Alligevel nåede Axel Linvald at forelægge omfattende resultater. De to første bind af kongebiografien tillige med et stort bind, indeholdende optryk af dagbøger og optegnelser, er tidligere anmeldt her i tidsskriftet (11. rk. I, s. 483-87, og IV, s. 95-97). Ved sin død havde han et tredje bind så vidt fremme, at det kunne færdigtrykkes, og dertil føjede sig to bind udtog af Christian 8.s brevveksling fra tiden indtil 1813. Lagt sammen med Linvalds bog om Kronprins Frederik og hans Regering 1797-1807 (København 1923) bliver det til et ganske anseligt livsværk, udført ved siden af embedsgæringen. Det er forståeligt, at der til kildeudgaverne er benyttet fagfællers bistand. Ved udgivelsen af brevene fik rigsarkivaren hjælp af kongelig ordenshistoriograf Albert Fabritius, der ligeledes har fuldendt korrekturlæsningen og udarbejdet navneregistret til den sidst udkomne del af biografien. Illustreringen af bogen er smukt udført af forfatterens søn, museumsinspektør Steffen Linvald.

Det tredje binds første hovedafsnit, om perioden januar-februar 1814, blev på professor Halvdan Kohts foranstaltning og med støtte af Norges almenvidenskabelige forskningsråd udgivet som en slags særtryk i Oslo 1962 under titlen: Christian Frederik og Norge 1814.

Det nu fremkomne bind af biografien bærer undertitlen: Før Eidsvoldgrundloven. Foruden Christian Frederiks stillingtagen over for Norges afståelse til den svenske konge følges forskellige udviklingslinjer noget på vej: forholdet til kong Frederik 6., grundlæggelsen af en særlig norsk administration, korrespondancen med det svenske militær og sendelserne til udlandet. Tilblivelsen af den norske grundlov er ikke kommet med. I virkeligheden er det kun to-tre måneders begivenheder, der behandles. Til gengæld er det gjort med stor grundighed. Hvert aktstykke, småt eller stort, som har været at fremfinde om disse ting i Danmark eller Norge, er endevendt og drøftet. Noteapparatet er svulmet op. Mod slutningen flyder fremstillingen ud i større og større bredde og forvandles stedvis til aftryk af kildesteder med en fyldig kommentar. Det er, som om det efterhånden er blevet sværere at holde sammen på begivenhederne, og nogen egentlig slutning på bogen findes ikke. Den må betragtes som ufuldendt. Takket være den nøjagtighed, hvormed mange kildeforhold og detaljer er udredet, er man imidlertid taknemmelig for, at så meget er bragt i trykken, som sket er.

Blandt de træk, som fremdrages klarest, er Christian Frederiks opgivelse af enevælden. Linvald fremhæver, at det især var Georg Sverdrup, der overbeviste ham om det betimelige i dette skridt (s. 124). Det politiske systemskifte kom siden til nytte i argumentationen over for England, men det må antages, at det blev en belastning i prinsens forhold til den enevældige danske konge.

Med særlig opmærksomhed følger man rigsarkivarens fremstilling af Frederik 6.s indstilling til det uafhængige Norge. Nærede den danske konge sympati for Christian Frederiks planer og støttede han dem? I et forarbejde til bogen, en afhandling, betitlet »Omkring Kielerfreden«, som fremkom her i tidsskriftet (11. rk. IV, s. 165–230), søgte Axel Linvald at fremdrage beviser på, at kongen i alt fald nærede sympati for prinsens foretagende. Undertegnede anmelder optog i en artikel i Nordisk Tidsskrift (1964, s. 156–74) en diskussion om rækkevidden af denne sympati. Linvald formulerer herefter sin opfattelse derhen, at »kongen over den hidtidige fællesstat, så længe han ikke mente, at det medførte nogen fare for Danmarks fortsatte beståen som selvstændig stat, har næret fuld sympati for Christian Frederiks oprør mod Kieltraktaten. Heller ikke . . . har Norges prinsregent efter den første tids usikkerhed været i tvivl om dette kongens standpunkt og har derfor også kunnet tage det i betragtning ved fastlæggelsen og udformningen af sin politik. Det er en følge af den tidsmæssige begrænsning af forfatterens undersøgelser vedrørende Nordens historie i 1814, at han ikke nu er i stand til at fastslå, *hvor længe* Frederik 6. og Christian Frederik – eller om man vil Danmark og Norge – har kunnet fastholde deres politik. I almindelighed skal det blot siges, at de i hvert fald ikke har kunnet gøre det længere end til stormagternes endelige indgriben i Norges forhold i sommeren 1814« (s. 138).

Som bevis for Frederik 6.s sympati for Christian Frederiks dåd i tiden efter freden i Kiel anføres især hans lille brev til prinsen den 7. marts 1814, der aftrykkes i bogen (s. 138–39), men hertil er føjet endnu en kilde, nemlig et udateret brev, nu i privat eje, skrevet af lensgreve Conrad Danneskiold-Samsøe, efter Linvalds formodning henimod den 1. maj 1814. En marginalnote til dette brev siger: »Kongen *har* billiget det, han [Christian Frederik] nu gør – dette ved han; thi ej alene til Brock, men til alle andre har kongen billiget, at prinsen tog Norge«.

Af alle andre kilder vides det i øvrigt, at kong Frederik 6. lige fra freds slutningen i Kiel vaklede over for spørgsmålet om, hvorledes han skulle stille sig til den norske selvstændighedsrørelse. Det er klart, at han i sit hjerte måtte sympatisere med alle de former for modstand, der kunne ydes over for Carl Johan og svenskerne; men det er ikke sagt, at han sympatiserede med Christian Frederiks opgivelse af enevælden og siden med, at han tog kongenavn. Det er heller ikke sandsynligt, at han ret

længe kunne se bort fra, at den norske modstand kunne medføre fare for Danmark. Der er tidlige vidnesbyrd om, at kongen var klar over faren. Udenrigsminister Niels Rosenkrantz indså den fra begyndelsen, og det er urimeligt, når Linvald vil se en kløft mellem kong Frederiks og Niels Rosenkrantz' synspunkter i Danmarks holdning til Norge (s. 154–55). Senere i tiden var Frederik 6. ikke ret venlig over for Christian Frederik, og det er meget tvivlsomt, hvad han kan have næret af sympati for ham henimod den 1. maj 1814. Hvor velunderrettet har Danneskiold-Samsøe været?

I øvrigt vidner grevens brev om, at der i Danmark lige så vel som i Norge var folk, der turde hævde den påstand, at når kong Frederik for sig og sine efterkommere havde afstået retten til Norge, så kunne han ikke dermed betage Christian Frederik arveretten til landet. Der har åbenbart hersket højst mærkværdige forestillinger om international ret i de to lande. Linvald indrømmer, at prinsen næppe har draget »de hårfine distinktioner, som falder eftertiden naturlige« (s. 240). Eftertiden må i alle tilfælde se den norske selvstændighedsrørelse som et højst voveligt foretagende, et forsøg på at gå imod den af stormagterne støttede europæiske orden.

Allerede på bogens første side godtager forfatteren det (norske) synspunkt, at en union mellem Norge og Sverige »var uforenelig med dets [Norges] livsinteresser«. Siden fastslås, at Christian Frederiks handlinger især havde til formål at hindre statsforbindelsen med Sverige (s. 38), og dertil hævdes, at han »var ingen fantast, snarere den kloge og kølige natur, som uden at fæste lid til luftige illusioner vurderede deres nytte for hans spil«. Helt igennem understreges prinsens indsats for Norges uafhængighed. Det siges, at ved efterretningen om landets afståelse til Sverige var nordmændene først usikre, men det var prinsens holdning, der bestemte dem til at sætte sig mod fredstraktatens bestemmelser (s. 53). Alt i alt tegnes der et billede af Christian Frederik som en meget betydelig politisk skikkelse. Der tales om hans »instinktive fornemmelse af norske følelser og evne til at give dem udtryk i vendinger, der havde slagordets styrke og virkning« (s. 69). Der tillægges prinsen en virkelig personlig indflydelse på alt, hvad der foregik.

Linvald har selv været bange for, at han skulle overvurdere sin helt; han skriver: »Det har været min stadige bestræbelse under udarbejdelsen . . . at jeg ikke skulle falde for fristelsen til at overvurdere hans betydning, endsige give arbejdet karakteren af en »Ehrenrettung«. Jeg har været mig bevidst, at faren lå så meget nærmere, som det i særlig grad måtte blive min opgave at udnytte det righoldige historiske materiale, som han personlig har efterladt sig. Samtidig nægter jeg ikke, at det har forøget min arbejdsglæde, at jeg netop derigennem mener at være blevet i stand til bedre end hidtil at vurdere hans indsats, forstå

hans motiver og følge hans gerninger. Tillige tænker jeg, at det vil fremgå af bogen, at samtidens Danmark i højere grad, end man tidligere har vidst det, har levet med i broderfolkets kamp for frihed og selvstændighed og også – såvidt det stod i dets magt – har understøttet dets bestræbelser« (s. 21–22).

Hvad det sidste angår, så er det notorisk, at Danmark sendte de af hungersnød truede nordmænd en humanitær hjælp i form af omfattende kornforsyninger; men der foreligger intet bevis for militær hjælp af betydning, og beviserne for, hvad kong Frederik og danskerne tænkte om rørelserne i Norge, er stadig meget sparsomme. Man må her i stor udstrækning holde sig til, hvad man tør anse for sandsynligt. Hvad Christian Frederiks betydning i Norge angår, så kommer man vel ikke fra, at Linvald har ladet sig noget blænde af prinsens fremtoning – hvilken levnedsskildrer er ikke optaget af sin helt? Men det må fastholdes, at Linvald har godtgjort, at prinsen var meget aktiv for iværksættelsen af Norges uafhængighed, at han optrådte og belagde sine ord meget glansfuldt, og at han havde heldet med sig ved en god del af sine handlinger. Det er svært for danske at forene indtrykket af denne skønne, resolute og veltalende prins med billedet af den ældede, vaklende konge, der siden stod for styret i Danmark.

De senere års forskning synes dog at komme til det resultat, at Christian 8. som konge alvorligt overvejede at indføre ændringer i Danmarks styrelse. Måske vil fremtiden finde mere konsekvens i hans tankegang, end man forhen har tillagt ham.

Udgaven af kong Christian 8.s breve 1796–1813 nåede rigsarkivar Linvald at se færdig just før sin død. Den indeholder et udvalg – et ret snævert udvalg – af Christian Frederiks korrespondance, såvel afsendte som modtagne breve, indtil maj 1813, da han rejste til Norge for at overtage statholderskabet. I det første af de udkomne bind forefindes brevveksling med medlemmer af det danske kongehus og med andre fyrstelige personer tillige med brevveksling med danske statsmænd og embedsmænd, og heri træffer man en god del af kilderne til første del af biografien om Christian 8. I det andet bind er optaget brevveksling med og om Kunstakademiet og med kunstnere, forfattere og videnskabsmænd, en hel række bidrag til dansk kunst- og litteraturhistorie.

Det ses af udvalget, at Christian Frederik førte en særlig flittig korrespondance med sin fætter, kronprins Frederik, senere kong Frederik 6., især i årene 1804–07. En del af disse breve er dog udeladt, fordi de tidligere har været aftrykt i Meddelelser fra Krigsarkiverne. Særlig bemærkes blandt det aftrykte en række fortrolige skrivelser om forlovelsen og ægteskabet med Charlotte Frederikke og om skilsmissen 1810. Af prinsens korrespondance med denne hans første hustru skal prinsens egne

breve været blevet brændt, men mange breve fra prinsessens hånd er bevaret, ofte udtryk for et uligevægtigt sind. Meget rørende og i øvrigt behersket er prinsessens afskedsbrev til prinsen (s. 97-98). Udgaven indeholder også nogle af de betænkninger, som Christian Frederik skrev om politiske forhold under krigen med England. Det ses, at han på et tidligt tidspunkt gik imod forbundet med Napoleon. Af korrespondancen med faderen, arveprins Frederik, aftrykkes en lang epistel fra 1803 om skoleundervisningen.

Inden for brevvekslingen med statsmænd indtager brevene fra ejeren af Eidsvoll Jernværk, Carsten Tank Anker, næsten halvdelen af pladsen; de begynder 1801. I øvrigt forefindes en del breve fra Ove Høegh-Guldberg, deriblandt adskillige fra prinsens tidligere år. Korrespondancen om Kunstakademiet dækker årene 1803-12, og man bemærker, at den for en stor del er ført i pennen af prinsen personlig; en god del af pladsen optages af hans forestillinger til kongen om akademiets sager. Blandt de korresponderende malere træffes især Nic. Abildgaard, Peder Malling og J. P. Møller, blandt videnskabsmændene prinsens »guvernør«, professor N. I. Schow, og grev E. R. Vargas-Bedemar, desuden biskop P. O. Bugge i Trondhjem, der 1805 blev vicepræsident for Det Kongelige Norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem. I alle tilfælde er kun de væsentligste breve eller brevuddrag taget med i udgaven.

Som det kunne ventes, er udgiverprincipperne fuldt forsvarlige. Megen omhu er anvendt på at opnå en korrekt læsning af teksterne. Hver enkelt korrespondent præsenteres i en kort indledning, og hvert enkelt brev er forsynet med forklarende noter. Et godt register afslutter udgaven.

GEORG NØRREGÅRD

Flensburg. Geschichte einer Grenzstadt. Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte, Nr. 17. Flensburg 1966. 655 sider. 170 illustrationer, deraf 4 kortbilag. 19,80 DM.

Få år efter Tysklands kapitulation 1945 tog nuværende rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt* det prisværdige initiativ at få udgivet en videnskabeligt underbygget skildring af Sønderjyllands betydeligste købstads, Flensborgs, historie fra dens oprindelse og ned til vore dage. »*Flensborg Bys Historie*« blev under en tremandsredaktion (H. Hjelholt, J. Hvidtfeldt og K. Kretzschmer) udgivet af Grønseforeningen og Historisk Samfund for Sønderjylland (I-II. 1953-55). De to bd. omfatter henved 900 sider med 185 billeder. Værket talte hele 21 medarbejdere. Byens historie er naturligt nok set fra et dansk synspunkt, men man bestræbte sig selvsagt for en saglig fremstilling.